

(розшукових) дій. Юридичний вісник. 2014. № 5. С. 115–120.

8. Копилов Е.В. Формування безпечного середовища суспільства й держави в умовах сьогодення. FORMATION OF SECURITY ENVIRONMENT OF SOCIETY AND STATE IN NOWADAYS CONDITIONS. Міжнародний юридичний науковий електронний журнал № 5-450 від «1» червня 2022 р. 69063, м. Запоріжжя, пр. Соборний 74, к. 201, офіційний сайт: www.lsej.org.ua.

9. Тіхонов С.В., Василичук В. І., Вишневський С.А. Удосконалення участі прокурора під час ведення оперативно-розшукових справ підрозділами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Теорія і практика правознавства. 2022. Вип. 1 (21). С. 82–96. URL: <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2022.21.260018>. (дата звернення: 13.02.2023).

УДК 343.122

DOI: 10.31733/17-03-2023-417-419

Сергій ІСЛАНКІН

старший викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін

Аліна ІВАНЧЕНКО

студентка ННІ права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

НЕПОВНОЛІТНІ ПОТЕРПІЛІ, ЯК УЧАСНИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Актуальність теми неповнолітніх потерпілих, як учасників кримінального процесу визначається тим, що діти та підлітки можуть бути потерпілими від різних видів кримінальних правопорушень. Водночас, неповнолітні потерпілі є особливо вразливою категорією громадян, яка потребує спеціальної уваги та захисту.

Українське законодавство передбачає ряд заходів, спрямованих на захист прав неповнолітніх потерпілих та забезпечення їх участі у кримінальному процесі. Зокрема, Закон України «Про охорону дитинства» передбачає право на захист дітей, які були жертвами насильства, експлуатації та інших кримінальних правопорушень. Також законодавство передбачає можливість проведення допиту неповнолітніх потерпілих у спеціальних кімнатах, що відповідають вимогам безпеки та забезпечують конфіденційність.

Однак, неповнолітні потерпілі не завжди можуть користуватися своїми правами та бути повноцінними учасниками кримінального процесу через свою вікову незрілість та психологічну уразливість. Тому, важливо забезпечувати додаткову підтримку та захист неповнолітнім потерпілим, залучати до справи спеціалістів з психологічної та соціальної підтримки та забезпечувати належний рівень захисту прав дітей та їх інтересів.

Отже, питання захисту прав неповнолітніх потерпілих та їх участі в кримінальному процесі є дуже актуальним і потребує уваги з боку правоохоронних органів, судів, адвокатів та громадськості загалом. Необхідно враховувати психологічну особливість неповнолітніх потерпілих та забезпечувати їх захист від подальших травм і насильства.

Метою даного дослідження є розкриття статусу неповнолітніх потерпілих як учасників кримінального процесу. Дане питання вивчали Харченко В. Б., Житний О. О., Орлов Ю. В., Яценко А. М., Ємельянов В. П., Денисов С. Ф. та ін.

Світовим співтовариством у міжнародних актах (конвенціях, деклараціях, резолюціях) сформульовано універсальний принцип пріоритетного захисту прав та інтересів неповнолітніх. Суть цього принципу полягає в покладенні на державу обов'язку із забезпечення першочергового захисту прав та інтересів дітей під час проведення внутрішньої соціальної й кримінальної політики. Під час здійснення національним законодавцем регламентації кримінального провадження за участю неповнолітніх осіб обов'язково повинні бути враховані міжнародні стандарти забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні. При цьому варто взяти до уваги той факт, що міжнародні стандарти забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні не можна враховувати як окремі, самостійні положення, оскільки вони тісно пов'язані з фундаментальними міжнародними стандартами прав особи та зумовлені ними. Міжнародні стандарти забезпечення прав неповнолітніх осіб у кримінальному провадженні являють

собою конкретизацію, доповнення і в деяких випадках розширення змісту загальних положень, що стосуються статусу особи в кримінальному провадженні (права на доступ до правосуддя, на справедливий судовий розгляд, на свободу й особисту недоторканність тощо), з урахуванням специфіки суб'єкта захисту [1, с. 259].

Відповідно до ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України потерпілою у кримінальному провадженні визнається фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, це може бути також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. У разі вчинення кримінального правопорушення особа має право звернутися до уповноваженого органу із заявою, яку повинні негайно прийняти і зареєструвати, а її визнати потерпілою. Уповноважений орган, до якого подана заява, повинен видати документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію, а також вручити пам'ятку про процесуальні права та обов'язки потерпілого. Відповідно слідчий, за можливості невідкладно, але не пізніше ніж через 24 години після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, а також якщо він самостійно виявить обставини, що вказують про факт вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести отримані відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати досудове розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 214 КПК України). За КПК України 2012 року, постанову про визнання особи потерпілою не виносять. Особа набуває прав і обов'язків потерпілого із моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілої. У ч. 3 ст. 55 КПК України передбачено, що особа визнається потерпілою і в тому разі, якщо вона особисто не подала заяву, але кримінальним правопорушенням їй заподіяна шкода і у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілої. Потерпілою не може бути особа, якій моральна шкода завдана як представнику юридичної особи чи певної частини суспільства. Коли встановлено, що заяву, повідомлення про кримінальне правопорушення або заяву про залучення до провадження як потерпілої подала особа, якій не завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, то слідчий виносить постанову про відмову у визнанні потерпілим. Така постанова може бути оскаржена слідчому судді [2, с. 116].

Взаємодія слідчого і дізнавача з оперативним співробітником під час кримінального провадження за участю неповнолітнього потерпілого повинна проводитися із застосуванням інших умов та прийомів, ніж допит дорослих осіб. Фактично періоди розвитку неповнолітніх зобов'язують уповноважених суб'єктів здійснення процесу доказування з урахуванням вікових особливостей, зокрема, вікового періоду з 12 років, як такого, що характеризується високим ризиком вiktимності в поведінці. Дану обставину під час дослідження всіх обставин скоєння кримінального правопорушення необхідно встановлювати. Відтак, в межах оперативно-розшукової роботи або на підставі доручення оперативні співробітники повинні надати допомогу слідчому і дізнавачу в з'ясуванні всіх причин скоєння кримінального правопорушення. Водночас, під час допиту неповнолітнього потерпілого особливу увагу варто приділяти стану, в якому знаходиться потерпілий. Якщо неповнолітній потерпілий почувається психологічно складно, варто пам'ятати, що жодне із завдань кримінального провадження не варте здоров'я дитини. На сторожі вирішення проблем, що походять з психологічних складних ситуацій, що тримаються в пам'яті потерпілого, стоїть нова наука – психосоматика. В окремих випадках досудового розслідування варто відмовитися від допиту неповнолітнього потерпілого, щоб запобігти травматизації. Інші слідчі (розшукові) дії за участю неповнолітнього потерпілого повинні бути також відкладені, якщо для цього є підстави. Виключну роль під час проведення допиту дитини як найінформативнішої слідчої (розшукової) дії повинно бути приділено такому суб'єкту як психолог, участь якого повинна бути в усіх випадках обов'язковою, а не факультативною [3, с. 251].

Проаналізувавши права потерпілого, які закріплені у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України у статті 56, можна стверджувати, що потерпілий здійснює активну участь у судовому розгляді кримінальної справи, що включає не лише право бути присутнім у судовому засіданні, подавати докази, давати пояснення, показання або відмовитись їх давати, знайомитись з матеріалами тощо. У випадку, коли потерпілий є неповнолітнім, дуже важливо, щоб з ним поводитись з врахуванням його віку, рівня зрілості, інтелектуальних можливостей, а також щоб були вжиті заходи, які б сприяли

розумінню судового розгляду і можливості брати участь у ньому. Враховуючи досить складний характер судового розгляду, велика кількість неповнолітніх з нормальним розумовим розвитком не здатні в повній мірі усвідомлювати всі складності і всі зміни, що мають місце у залі судового засідання. Особливо це стосується випадку, коли має місце відмова від підтримання державного обвинувачення прокурором. Так, якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, він повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення. У разі відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення в суді головуючий роз'яснює потерпілому його право підтримувати обвинувачення в суді і якщо потерпілий висловить згоду на підтримання обвинувачення в суді, головуючий надає йому час, необхідний для підготовки до судового розгляду. При цьому потерпілий, який погодився підтримувати обвинувачення в суді, користується всіма правами сторони обвинувачення під час судового розгляду, що в свою чергу потребує надання потерпілому належної правової допомоги, зокрема, коли потерпілим є неповнолітня особа. Беручи до уваги вищесказане вважаємо за необхідне передбачити на законодавчому рівні обов'язкове представництво потерпілої особи, що не досягла вісімнадцяти років, представником, а саме особою, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником. Ще однією гарантією захисту прав та інтересів неповнолітніх у судовому провадженні є можливість виділення в окреме провадження щодо кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім. У випадку якщо неповнолітній підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення разом із повнолітнім, повинна бути з'ясована можливість виділення в окреме цього кримінального провадження щодо неповнолітнього під час досудового розслідування. Виділення кримінального провадження щодо неповнолітнього в окреме покликане сприяти уникненню негативного впливу повнолітнього співучасника на неповнолітнього і виконанню вимоги засади розумності строків провадження щодо неповнолітніх. Закріплення норми аналогічного змісту, що стосувалась би неповнолітніх потерпілих було б ще одним кроком на шляху до забезпечення захисту прав та інтересів учасників кримінального процесу з урахуванням засад рівності перед законом та судом та змагальності сторін [4, с. 179].

Таким чином, неповнолітні потерпілі зазвичай мають особливі потреби та вимоги, зокрема забезпеченням їх захисту та підтримки у важкі моменти, що стосуються їхнього здоров'я, безпеки та розвитку. Зважаючи на це, кримінальні процедури, що пов'язані з неповнолітніми потерпілими, мають бути проведені з урахуванням цих особливостей.

Неповнолітні потерпілі можуть мати проблеми зі згадуванням подій, тому важливо забезпечити їм допомогу з боку кваліфікованих фахівців, таких як психологи, що спеціалізуються на роботі з дітьми та підлітками.

Також важливо пам'ятати про право неповнолітніх потерпілих на захист і підтримку від своїх батьків або опікуна, які можуть бути задіяні в кримінальному процесі як їхні законні представники.

Отже, проведення кримінального процесу, що пов'язаний з неповнолітніми потерпілими, має враховувати їхні особливі потреби та вимоги, зокрема захист їх прав та інтересів, а також забезпечення підтримки та допомоги від спеціалізованих фахівців.

1. Крукевич О. Міжнародні правові стандарти забезпечення прав неповнолітніх учасників кримінального провадження. Підприємництво, господарство і право. 2017. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/3/59>.

2. Сорока С. О. Захист прав потерпілого під час досудового розслідування. 2019. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/feb/20951/18>.

3. Попович М.В. Взаємодія слідчого (дізнавача) з оперативним співробітником у кримінальних провадженнях за участю неповнолітнього потерпілого. Право і суспільство. 2022. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/6_2022/37.

4. Крукевич О. Неповнолітні потерпілі як учасники кримінального процесу. Історико-правовий часопис. 2015. № 2 (6). URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=ipch_2015_2_35